

FELSEFE VE TARİHİ

Nermi Uygur

I

“Felsefe tarihi” yalnız filozofların değil, meslekten olmıyan pekçok okur-yazarın da çeşitli bağlamlar çerçevesinde kullandığı sözlerden biridir. “Tarih” kavramının yer aldığı bazı deyimler gibi “felsefe tarihi” sözü de, hiç şüphe yok ki, çok anlamlı bir bileşimdir. Bu bileşimin belirlediği anlamlar iki noktada yoğunlaşır. Felsefe tarihi deyince : ya, *belli bir felsefe ‘bugününden’ önceki felsefe çalışmaları*; ya da, *bu çalışmalar üzerinde yapılmış olan çalışmalar* anlaşılır. Böylece, ilk anlamda, felsefenin binyılları aşan zengin bir tarihi olduğu apaçıktır. Öbür anlamda da, zaman bakımından daha sonra başlamakla birlikte, zenginliği ilki kadar göze çarpan sayısız çalışmalar gösterebiliriz. İlk anlamdaki felsefe tarihinin kurucuları *filozoflardır*. İkinci anlamdaki felsefe tarihi, *felsefe tarihçilerinin* eseridir. Bundan felsefe tarihçileri filozoflardan *sonra* gelen, varlıkça onlara bağlı olan, görevlerini ancak filozofların yaptıkları *üzerinde* başarabilen kimselerdir.

II

Felsefe tarihçisi — adı üzerinde — bir tarih yazarıdır; felsefenin tarihini yazar; başkonusu olan felsefeyi bir tarihçi olarak işler. Bütün öbür tarihbilimi kollarında olduğu gibi, bu işleyişin amacı, felsefeyi, felsefe tarihi biliminde *yeniden kurmaktır*. Felsefe tarihçisi, tarihçiliği özellikle belirtildiğinde, felsefeyi tarihçi göziyle aydınlatır, felsefeye tarih bilinci kazandırır. Bu, fel-

sefe tarihçilerinin başarısıdır. “Felsefe” diye birşey varolmasaydı, felsefenin tarihçileri olmayacaktı. Gelgelelim, felsefe tarihçileri olmasaydı, felsefe, tarih-bilincine nasıl erişirdi?

Tarih-bilinci, insan elinden çıkmış olan geçmişteki bir yapıtı anlamada kendini gösterir. Bu bakımdan felsefe tarihçisinin görevi : insan tarihinin belli bir kesitini, felsefeyi, özel bir bilinçle yoğurmak, felsefeyi anlamak, bu anlayışla felsefenin tarihini ‘gerçekleştirmektedir’. Bu bilincin dokunmadığı bir felsefe ne de olsa bilinmeyen bir felsefedir. Nitekim, genel olarak felsefe kültürü edinmek isteyenler çok kez felsefe tarihçilerinin kılavuzluğuna başvururlar. Felsefeye eğilmiş olan bir tarihçi, mesleği gereği, felsefenin geçmişteki gerçeğini, bir kısmıyla da olsa, bütün ayrıntılarıyla gün ışığına çıkarmayı dener. Hele felsefeye yeni başlayanlar için bir bakıma (tabii bir bakıma) felsefe tarihçilerinden daha iyi bir yardımcı tasarlanamaz.

Tarihçi, geçmişi *merak* eden kimsedir. Geçmiş merakı tarihcide düpedüz bir duygu olmaktan çıkmış, yaşayıp eylemeye yön veren bir tutku olmuş, bir geçmiş kaygısına dönüşmüştür. Geçmiş eksiksiz öğrenme, köşe-bucağını titizce araştırma tarihçinin işidir. Geçmişe böylesine bir *ilgi* tarih bilincinin dayanağıdır. İşte, bir tarihçi olarak felsefe tarihçisi de, felsefenin geçmişine özel bir ilgiyle bağlıdır. Geçmişteki felsefeye anlayış ve kaygı, gereği gibi sevgi ve saygıyla yaklaşır. Böylece, gerçekliğini bozmadan geçmişteki felsefeyi anlayıp anlatan bir tarihçi, hem merakını dindirmiş hem de ödevini yerine getirmiş olur.

Bütün güçlük de buradadır. Felsefenin geçmişini anlamak için ne yapmak gerekir? Yapılacak şey, şüphe yok ki, geçmişteki *felsefeyi* bulup ortaya çıkarmak, bu felsefenin kuruluşunu açık kılmak, zamandaki gidişini belirtmektir. Bu amaçla herşeyden önce geçmişteki felsefe belgelerini arayıp gün ışığına çıkarmak zoru vardır. Felsefenin tarih belgeleri, “kaynakları” ise felsefe yazılarıdır. Ancak, değişik kılıklardaki, dolayısıyla de çeşitli başlıktaki bu yazılar, bazı tarih dönemleri (özellikle kitap basıp yayma tekniğinden önceki ve bu tekniğin epeyce gerideki dönemleri) bir yana, ya zaten ortadadır ya da bunlara erişmek hiçbir güçlük çıkarmaz. Ama, asıl erişilmek istenen, yazı olarak geçmişteki felsefe yazıları değil, bu yazılarda dile gelen, bu yazılarda dışlaşan felsefedir. Felsefe tarihçisinin ilk plânda inceliyeceği de budur; çünkü, felsefe tarihçisi için tarih olayı felsefenin kendisidir. Her

tarihçi gibi, felsefe tarihçisinin de konusuna giren olayları, başlangıçlarıyla belirlemek; öbür tarih olaylarından ayrılıklarını, onlara olan bağılıklarını göstermek; çeşitli felsefe olayları, yani tektektek felsefeler arasındaki karmaşık ilişkileri yakalamak; bir felsefe olayını bellibaşlı kıvrımlarıyla yeniden çizmek; çok kez bu kıvrımları daha da belli etmek işine özenle sarımlası kadar tabii bir şey yoktur.

Yalnız, sırf tarihçe ilgi ve özenin, salt geçmişi anlama dileği ve özlemnin, tek başına tarih-bilincinin, felsefe olaylarını varlıkları bakımından, yani *felsefe* olayı olarak anlamaya yetmiyeceği besbellidir. Geçmişteki bir olay öbeğini başlangıcı, ayırıcı özelliği ve biricik gelişmesi ile tanıyıp tanıtmak için, o olayın objektif yapısına *açık* bir organla donatılmış olmak gerekir. Yoksa tarihçi, tarihini yazmayı dilediği olaylara varamaz. Sıksık bunların dolayında oyalanır; vardığı olsa bile içeriğini göremez bunların. Felsefe tarihçisinde felsefe tarihini yazmayı sağlayan organ, *felsefe anlayışıdır*. Felsefe için anlayışı olmayan geçmişteki felsefeyi göremez; görse bile çarpık görür; bu ise olaylara hakkını vermemek olur; tarihçi için de bundan daha acı bir başarısızlık olmasa gerek.

Böyle bir anlayışın gerekliliği, felsefenin geçmişine duyulan ilgide kökleşmiştir : bu ilginin tam da felsefeye olan bağı, genel olarak insan dünyasının geçmişini ille eksiksiz bir tarih tablosunda sunmak dileğinden ileri gelmez yalnız. Sırf bir tarih merakı, geçmişteki felsefe üzerinde uzun uzadıya bir durmayı gerektirmiyebilir. Nitekim insanlığın geçmişini genel olarak anlatan tarih kitaplarında (bir yer ayrılmışsa) felsefeye ayrılan yerin pek güdük kaldığını hep biliriz. Felsefe tarihçisinin (gerçekten bir felsefe tarihçisi ise) felsefenin dününe duyduğu ilgi doğrudan doğruya felsefeden ötürü, felsefe için, felsefeye olan ilgidir. Felsefe tarihçisinin dikkati, felsefenin geçmişinde değil, geçmişteki *felsefe* yoğunlaşır. Felsefe tarihçisi geçmişe değil, felsefeye çevrilmiştir. Bunun da koşulu felsefe anlayışıdır. Anlayış ile ilgi burada birbirinden ayrılmaz. Geçmişteki felsefeyi anlamak için, bu felsefeyle felsefe *olarak* ilgilenmek; bu felsefeyi yeniden düşünmek; bu felsefeyi düpedüz bir tarihçi olarak değil, filozof olarak anlamak, felsefe tarihçisinin benimseyeceği kaçınılmaz bir tutumdur.

Tarihcilik erdemi yanında, felsefe tarihçisinin felsefe ile donatılmış olması kadar tabii birşey yoktur. Bu bir kuralın istisnasız geçtiğini açığa vurur : her varlık alanının tarihçisi o varlık

alanının yabancı olması olmamalıdır. Ters durumda, sözümona tarihinin “tarih” adı altında birtakım karmakarışık toplamalarla, yersiz uğraşmalarla ve ipsiz sapsız uyduruklarla, fiction’larla vakit geçireceğinden şüphe edilemez. Örnek olarak, Batı Felsefesinin başlangıçlarını ortaya çıkarmak isteyen, ama felsefeden hiç anlamıyan bir tarihçi düşünelim. Böyle biri neyin felsefe olduğunu neyin olmadığını bilmediğinden, genel olarak, tarih duygusu nedimli incelmış olursa olsun, felsefenin başlangıç tarihini yazamayacaktır. Çünkü, felsefeyi başlangıçları ile *duyumlayacağı* organdan, felsefeden yoksundur. Neyin felsefeye girdiğinden, ne ile, nasıl, neden felsefe yapıldığından haberi olmayan (ya da yanlış haberi olan) bir araştırmacının felsefeyi araştırması, olsa olsa verimsiz birtakım raslantılarda dağılıp kalır, daha öteye geçemez. Başlangıç tarihçiliğinin hemen hemen her araştırma bölgesinde doğru kaynak bulma, eksik verileri ‘bütünleme’ gibi özel güçlüklerle karşılaştığından bu örneğin genel olanı yansıtmadığı düşünülebilir. Ancak, başlangıçlardan çok sonraki bir felsefe döneminin tarihini aydınlatmak için de, o dönemdeki felsefeyi bulmak gerekir. O dönemin açık olduğu söylenen herhangi bir felsefe yapıtındaki felsefesinin, olanca açıklığıyla görülmek için, bir anlayanı beklediği meydanda. (Resimden anlamıyan bir Louvre turisti, bütün iyi istemine rağmen, karşısında duran Leonardo’nun Mona Lisa’sını — ressam göziyle — göremeyecektir.) — Ancak felsefeden yetişmiş olan bir tarihçi felsefenin tarihini yazabilir.

III

Felsefe kendi kendini belirler. Bu, “felsefe tarihi” sözünün her iki anlamı için de doğrudur. Biryandan, felsefenin tarihini meydana getiren geçmişteki belli bir bugünün (ya da bugünlerin) verimi tek tek felsefe yapıtlarının tümüdür; öteyandan da, bu yapıtların geçmişteki felsefe olarak işlenebilmesi için, bunlara felsefe ile yaklaşmak gerekir. Hangi anlamıyla alınırsa alınsın felsefenin tarihinde ağır basan felsefedir.

Buna göre şimdi sormaya itelendiğimiz soru şu : Asıl işi felsefede toplanan felsefe tarihçisinin, tarihçilik ödevini yerine getirebilmesi için, nasıl bir felsefe anlayışı olmalıdır? Başka türlü dendiğinde : felsefe tarihçisi felsefeden ne anlamalıdır ki, felsefe-

nin tarihini doğru olarak yazabilsin? Bu sorunun cevabı, ilk bakışta, kolaymış gibi gelir bize. Felsefe ne ise, felsefe tarihçisinin felsefeden onu anlaması gerekeceği apaçıktır. Felsefe tarihçisi tabii ki felsefenin ne ile uğraştığını, bu uğraşısını nasıl yürüttüğünü bilecektir. Ne var ki felsefenin uğraşısı üzerinde kesin bir karardan, bu uğraşı ile ilgili genelgeçer bir belirlenimden yoksunuz. Eskiden beri felsefe üzerinde çeşitli anlayışlar süregelmiştir. Felsefenin ne olduğu hep tartışma konusudur. Böylece, felsefeyi değişik yönden anlayan tarihçilerin, gerçekteki değişmez geçmişine rağmen, felsefenin konusu ve görevi üzerinde çeşitli anlayışlar uyarınca, birbirinden başka, yerine göre birbiriyle bağdaşamayan felsefe tarihleri yazacakları, bundan kaçınmıyacakları meydanda. Çünkü tarihçi felsefeden neyi anlıyorsa geçmişte ona yönelecek, onu görecek, felsefe diye onu gösterecektir. Örneğin, felsefeyi dünya-görüşlerinin yapımevi diye anlıyan bir tarihçi, bütün öğrenme gücünü dünyadaki yönelmelerimizi belirtip güden birtakım öğretilerde toplıyacaktır. Felsefenin başödevini din inançlarını aklavurmalarla sağlamlaştırmada gören bir felsefe tarihçisi ise, araştırmalarını düşünme geçmişinin salt inançlar kesitinde toplayacaktır. Başka bir tarihçi de, felsefeyi, tek tek uzmanca bilimlerin kurulmasına yolaçan bir arayıp yoklama, bir hazırlık alanı diye belle diyse, felsefenin dününe yalnız bu açıdan eğilecektir. Geçmişin dönemlere göre belirlenmesi, kişilere verilen önem, bellibaşlı problemlerin objektiv bağı ve çözüm gelişmesi... — hep tarihçinin kılavuz felsefe anlayışı ile biçim kazanır. Böylece felsefe ile ilgili ayrı ayrı anlayış temellerinden kalkarak kurulan felsefe tarihleri, her kez felsefenin dününü ayrı bir tabloda yansıtacaktır.

Acaba hangi felsefe anlayışı felsefenin yapısına uygundur? Ya da : hangi anlayış en doğru felsefe anlayışıdır? Bu soruyla hesaplaşıp sağlam bir sonuca varmamış olan birinden sözün anlamını boşa çıkarmıyan bir felsefe tarihi kaleme alması beklenemez. Gelgelelim, bu soruyla hesaplaşmak başlıbaşına bir çabayı gerektirir. Bu çabayı esirgeyen, olsa olsa, başka bir çabanın varlığına sığınacak, hazır bir anlayışı benimsemekle yetinecektir. Böylesine bir anlayış ise, uygulamayı bildiğimiz, ama nasıl elde edildiğinden haberimiz olmıyan bir formülü andırır. Güvenilir bir iş yapamayız bu anlayışla. Her çabayla ilgili en doğru anlayış, o çabayı işbaşında gerçekleştirmede elde edilir. Sayısız çalışma bölgesinde olduğu gibi felsefede de felsefenin ne olduğunu anlamak için, bazı şeyler yapmak gerekir. Gerçekte felsefe yapmayanın,

felsefedeki güçlüklerin yenilmesine doğrudan doğruya katılmayanların felsefeyi tam olarak anlaması olur şey değildir. Felsefeden ancak filozof anlar; çünkü o felsefe yapar; en doğru felsefe anlayışı filozofun felsefeyle uğraşmada sağladığı anlayıştır.

Kaçınılmaz sonucu şöyle belirtebiliriz : Ödevini hakkıyla yerine getirmesi için felsefe tarihçisinin *filozof* olması *gerekir*. Filozof olmayan bir felsefe tarihçisi, felsefeyle kurabileceği bütün başka ilgilere (örneğin heveslilere özgü felsefe okumalarına, biyografik, bibliyografik kırk kırk yarmalara) rağmen, felsefenin işleyişi üzerinde, — bu işleyişe katılmadığından —, tam bir anlayışa erişemeyecektir. Böyle bir anlayışla donatılmayınca da, geçmişteki felsefeyi felsefe olarak kavramayı; olanca girdi-çıkıtisiyle görüp gözden geçirmeyi; içiçe dolanan problemler ile bunları çözmek için girişilen çeşitli denemeleri başarıyla incelemeyi ummamalıdır kimse.

Ama, bundan felsefe tarihçisinin, birbirinden ayrı iki mesleği olduğu, daha doğrusu olması gerektiği sanısına kapılmamalıyız. Çünkü, felsefe-tarihi yazarlığı ile filozofluğu birbirinden bağımsız birer meslek, başka başka doğrultuları olan birer eylem bölgesi diye saymak yanlıştır. Böyle olsaydı, felsefe tarihçisi ile filozofun ayrı bir eğitim ve öğrenimden geçmesi gerekecek, felsefe tarihçisi filozoftan (dolayısıyla filozof da felsefe tarihçisinden) başka türlü yetişecekti. Oysa gerçek olan tam da ters durumdur, *filozof felsefe tarihçisinin* aslında bir tek uğraşısı vardır : felsefe. Genel olarak felsefe, büyük ölçüde dündedir; felsefe hiçbir yerde dününde olduğu kadar yoğun değildir. İşte felsefe tarihçisi bu yoğun felsefenin araştırmacıdır. Bundan, filozofluğa, felsefe tarihçiliğinin yardımcısı ya da hazırlayıcısı göziyle bakmak, filozofluğu tarihçiliğin hizmetinde bir meslek diye bellemek de gerçekliği çarpık yansıtmak olur. Şüphesiz ki, her araştırmacı gibi felsefe tarihçisinin de işini kolaylaştıran, görevini elden geldiğince eksiksiz görebilmesi için yardımcı olan birtakım başka araştırma kollarına, yerine göre, başvurmasında şaşılacak birşey yoktur. Nitekim arkeoloji, filologluk, kültür tarihçiliği, felsefe tarihçisinin araştırdığı konuya göre değişen bir yoğunlukla kullandığı bilme kollarıdır. Yalnız, filozofluğu bunlarla bir tutamayız.

Filozofluğu (başka varmış gibi) asıl uğraşısı için bir basamak diye gören sözümona bir felsefe tarihçisi, felsefenin tarihini yazamayacağından, işinde başarıya erişemeyecektir. Gerçekte pek

seyrek raslanmıyan bu çeşit başarısızlıklar, felsefe tarihçisinin asıl işini yanlış anlamasından çıkar. Asıl işinin felsefe olmadığını sanan bir felsefe tarihçisinin kaleme aldığı tarih, felsefeden başka her şeyin tarihi olabilir. (Ağırlık merkezini yitiren bir araştırmacının ne yaptığından haberi yoktur.) Ancak filozof olmayan bir felsefe tarihçisi felsefeden uzak düşer. Bu da, (tarihçi olarak) tarihçiliğindeki eksiklikten çıkmaz; doğrudan doğruya (filozof olarak) felsefeyi yanlış anlamasına dayanır. Sözüün tam anlamında bir felsefe tarihçisi, bir bakıma, ne kadar filozofsa o kadar tarihçidir.

IV

Felsefe tarihçisi filozoftur. Filozofluk felsefe tarihçiliğine ilişkindir. Bu tarihçilik, yazarın filozofluğu ile gerçekleşebilir. Sözü edilen birlikteliğe en inandırıcı belgelerden birini düpedüz filozofun da felsefe tarihçisi olduğunu gün ışığına çıkardığımızda elde ederiz. Ne de olsa, filozofun filozof olarak vazgeçemeyeceği bir felsefe tarihçiliği, filozofluğun felsefe tarihçisinden ayrılamıyacağını, başka bir yönden, yepyeni bir aydınlıkla ortaya koyacaktır.

Filozof aynı zamanda felsefe tarihçisi midir? Başka türlü denikte : filozofun felsefe tarihçiliğiyle ne gibi bir alıp vereceği vardır? Bu soruya şöyle cevap vermek isteyenlere raslanabilir : adı üzerinde, filozof, felsefe tarihçisi değildir. Nasıl gelişirse gelişsin, filozofun felsefe araştırmaları, bugününde yürüttüğü araştırmalardır, felsefenin yarımına doğru uzanır. Filozof geleceğe bakar. Oysa, felsefe tarihçisi dünkü felsefeyi kovuşturur. Bundan filozof ile felsefe tarihçisi iki karşıt çalışma doğrultusunda etkendir. Filozof, felsefe tarihçisi değildir; olması da gerekmez. İlk bakışta sağduyuya uygun gibi gelen, mantıkça aykırı düşmeyen bu olumsuz cevabın, felsefe gerçekliğini hiç mi hiç hesaba katmadığını çinmeden söyleyebiliriz. Çünkü, gerçekte, filozofun filozof olarak varlığı sözün her iki anlamında felsefe tarihine götürür. Şüphesiz, kendine özgü bir geçmişi olmadan da bir araştırma yapılabilir. Her başlayan bilim dalı buna tanıktır. Nitekim, 'ilk' filozoflar da felsefenin başlatıcısı olmuşlardır. Kabataslak denikte, kendilerinden önceki bir felsefe geçmişine dayanmaksızın felsefe yapmışlardır. Ancak, dünü (olduğu için) bilinen bir araştırma kolunda çalışmak, daha genel olarak baktıkta, o araştırma kolunu kökten belirler. Durum felsefede başka türlü değil-

dir; hattâ felsefe (biraz sonra belirtmeye çalışacağım bunu) birçok araştırma kollarında olduğundan daha da kökten tarihine bağlıdır.

Filozofun felsefe tarihiyle uğraşması, mesleğin geçmişine yönelen düpedüz bir tarih merakı ile açıklanamaz. Böylesine bir merak filozofun felsefe tarihçisi olmasını gerektirmez çünkü. Filozofun, olsa olsa felsefe tarihi kitaplarının bir okuyucusu olmasını sağlayabilir. Oysa, filozofun, felsefe tarihçiliğinden söz ederken doğrudan doğruya felsefe tarihçiliğindeki etkenliğinden söz ediyorum. Ama bu, filozofun, filozof olarak, her zaman felsefe tarihi kitapları yazmasını gerektirmez. Gelgelelim, bir filozofun “felsefe tarihi” başlığı altında, ya da üstünkörü bir bakış için bu başlığa hak kazanan, yayınlar yapmamış olması da, felsefe tarihçiliği ile çok yakından bir bağ kurmamış olduğunu göstermez. *Birçok filozoflar tanınmış birer felsefe tarihçisidir.* Bir felsefe tarihi kaleme almadığı için felsefe tarihine ilgisiz diye bilinen filozofların ise, yakından incelendikte, felsefe yapıtları yeryer, çok kez de en canalcı noktalarda felsefe tarihiyle ilgili *yoğun bir çabayı* açığa vurur. Felsefe tarihine dıştan bir ilginin, yani doğrudan doğruya filozofluğun birlikte getirmediği bir ilginin, filozofun filozof olarak yaptığını böylesine içten yoğunlamıyacağı meydandadır. Felsefe tarihçiliği filozofluğa *giren* bir uğraşı olmasaydı, filozofun, uzmanlık sınırlarını yayılarak çiğnememek amacıyla, ‘asıl’ işine bakıp felsefe tarihçiliğini, meslekten felsefe tarihçilerine ya da felsefe tarihine hevesli filozoflara bırakması beklenebilirdi.

Nitekim, başka araştırma kollarında durum az çok böyledir. Örnek olarak hekimliği ele alalım. İster bilimsel araştırma isterse de pratik ağır basın, genel olarak bir “tarih duygusu” geliştirmemişse, bir hekimin hekimlik tarihine merak sarması, sağlıyacağı meslek bilincine rağmen, hekimin asıl işini, hekimliğini pek beslemez. Bu da hekimlik tarihçiliğinin doğruca hekimliğe ilişkin bir uğraş olmadığına tanıktır. Hekimin, hekimliğin bugünü, dolayısıyla de geleceği için, hekimlik tarihine başvurması, hekimlikçe gerekmez, hekimliğini aksatıp ilerlemekten alıkoyar zaten. Hekimliğin tarihini yazmak, genel olarak, ya bilim tarihçilerine ya da kültür tarihçilerine düşen bir ödevdir.

Kişiliği taşıyıp dokuyan, bundan ötürü ne de olsa subjektif, öznel bir varlığı olan bilgiler biryana, filozofun felsefe tarihine olan bağı, objektif, nesnel bir zorunluğun ürünüdür; bu bağı is-

teyen felsefenin kendisidir. Bu *zorunluk*, başarısı ne olursa olsun, filozofun herşeyden önce *felsefe yapabilmesini olanaklı kılar*. Filozofun filozofluğu, felsefede gerçekleştirdikleriyle ölçülür. Bu gerçekleştirmelerin 'sine qua non', onsuz-olunamaz koşulu, filozofun, felsefe araştırmalarının tam da içine yetişmesidir. Filozofun da mesleğini öğrenmesi kadar tabii birşey var mıdır? Bu öğrenim ise, her araştırma dalında olduğu gibi, araştırmanın *geçmişinden* edinilir.

Yalnız bundan, felsefe tarihinin, felsefe yapmada sadece bir giriş, bir başlangıç, bir araştırma basamağı olduğunu çıkarmamalıyız. Felsefe tarihine bu gözle bakmak, felsefe tarihine verilen önemin azlığından gayrı, felsefe üzerindeki çarpık bir anlayışın işbaşında olduğunu açığa vurur. Çünkü, felsefenin tarihine olan bağı, bir meslek pedagojisinden çok derinlere uzanır. Bırakın ki, böyle bir pedagojik gerekmenin birçok uğraşı anlarında kendini duyurmamasından da bellidir bu. Örneğin, antibiyotik çağı hekiminin kocakarı ilâçları hekimliğini inceliyerek yetişmesini beklemek gülünç olur. Ama, filozofun felsefe tarihi çalışmalarından öğrendiği, sonradan unutsa daha da iyi yapacağı birtakım 'eski', düne ilişkin, 'geçmiş' felsefeler değildir. Böyle olsaydı, felsefe tarihçiliği, filozofluk açısından görüldükte, olsa da olur olmasa da olurdu; hattâ olmaması daha iyi olurdu. Oysa felsefenin bugününde ne yapmak gerektiğini bilmek isteyen, felsefenin dününü 'bilmek' zorundadır. Her bilimsel araştırma, ancak araştırılacak olan 'şeyin' son durumundan kalkıp ilerlemekle, araştırılan şeye ilişkin daha önce pek bilinmeyen yönler 'bulmakla' verimli kılınabilir.

Gelgelelim felsefede geçmişle ilgili olarak bilinmesi gereken bu kadarcıkla kalmaz. Felsefe tarihçiliği sayesinde filozof biryandan çalışmalarının doğrultusunu kestirir. Önceki başarıları (bilmemekten ötürü) tekrarlamakla vakit geçirmek tehlikesinden kurtulur. Dün, filozofun çabasına, şüphesiz ki öbür alanlarda olduğundan daha da çok, uyarma ve hız katar. Öte yandan da, felsefe tarihi filozofa, felsefenin geçmişi boyunca birikmiş nice nice 'buluşları' açar. Bunların yalnız uyarı kaynağı olarak değil, yeni bilgilere doğru sıçrama tahtası olarak değil, birer 'doğru' olarak *kendi başına* da bir değeri, bir önemi vardır. 'Doğru' ise, kestirmeden söylendikte, ne çeşitten olursa olsun bir görünümü, yapısına uygun bir dilde yansıtmaktır. Bundan, bir bakıma saklanması

gerekir, çünkü bir başarıdır. Demek ki, filozofun felsefe tarihçiliği, *felsefe olarak* araştırma programında temellenir : Felsefe doğruları arayan kişi, kendi bulduklarından gayrı, başka filozofların daha önce bulduklarını da öğrenip (gereğince) benimsemek zorundadır. Doğruyu izlemede sadece 'kendisiyle' yetinen bir insan (bu nerden bakılsa boşunadır ya, gerekmez de zaten, üstelik doğru sevgisine de aykırıdır), her bilimsel uğraşta olduğu gibi felsefe de, araştırmalarını pek ileriye götüremeyecektir.

V

Ama burada, genel olarak felsefe çalışmalarını zaman zaman şaşırtıcı bir gerginlikte tutan bir *paradoks* iyiden iyiye önplâna çıkıyor. *Felsefe tarihçiliği filozofluğa, filozofluk da felsefe tarihçiliğine bağlıdır*. Bu, gerçek bir paradokstur; nedense görmek istemesek bile varlığından birşey eksilmez; bu gerçekten ayrı felsefe varolamaz, varolduğu sanılsa bile gerçeğe yabancı düşer bu sanı.

Bu paradoks karşısında da, çoğun yapıldığı üzere, daha başka bir yersiz davranışı benimseyebiliriz. Boşuna çaba ile paradoksu kaldırmaya davrananlar çıkabilir. Nitekim, insanın kolayına geldiğinden mi nedir, bazı çevrelerde epeyce yaygındır bu davranış. Acaba hangisi daha önce gelir: felsefe tarihçiliği mi, filozofluk mu? Ya da : felsefe tarihçisi olmak için mi filozof olmak gerekir, yoksa filozof olmak için mi felsefe tarihçisi olmaya gerekseme vardır? Bu soruları soran biri sözü edilen davranışı benimsemiş demektir. Çünkü, böylesine sorular çok kez tekyönlü bir cevaba yol açarlar sonunda. Ya felsefe tarihçiliğine ya da filozofluğa bir 'öncelik' tanır. Bununla da, paradoksun tabii olarak yarattığı gerginlik giderilmeye çalışılır. Bu davranışa sürüklenen şüphesiz felsefeyi yanlış anlamıştır. Hangisine olursa olsun iki yönden birine tanınan 'öncelik' (böyle bir öncelik aslında varolmadığından), felsefenin işleyişini dondurmaktadır : ya filozofluğu yokumsanmayan, ama bir ilinek, olsa olsa bir yardımcı göziyle görülen salt bir felsefe tarihçisinin varlığına inanılır; ya da, felsefe tarihçiliğine olan ilgileri filozofluğu için önemsenmiyen salt filozofların varolduğu ileri sürülür.

Gerçekte, 'filozofluk' ile felsefe tarihçiliği birbirinden ayrı tutulamaz. İkisi de — sözün tam anlamında iki ayrı 'şey' varsa

burada — koparılmaz bağlarla birbirine bağlanmıştır. Aynı ayrı tasarlanmaları bir soyutlamanın sonucudur. Felsefe birdir. Felsefeyi meydana getiren tek bir etkenliktir. Her filozofta değişik bir bugün ortamından geleceğe doğru uzanan bu etkenlik (ne biçimde olursa olsun) aynı zamanda felsefenin dününü araştırmakla kendini kurar. Felsefenin dününe yönelmeler felsefe içindir, felsefe yapmaktır. Sırf felsefede yönelmek ise, felsefenin dünü ile de uğraşmaktır. Felsefe parçalanamaz. Felsefe tarihçisi filozof, filozof da felsefe tarihçisidir.

Şimdi de haklı olarak şöyle bir soru gelecektir akla : Öyleyse neden bir “filozof”, bir de “felsefe tarihçisi” diye iki ad var? Birbirinden ayrı iki araştırma bölgesi, iki meslek, bu iki başka mesleği taşıyıp ileri götüren iki ayrı araştırmacı tipi varolmasaydı, ne diye “filozof” ile “felsefe tarihçisi” gibi iki ada gerekseme duyulacaktı? Her ad ayrı bir ‘şeyi’ adlandırmaz mı? Hep aynı doğrultudaki bu soruların cevabını sonuncusundan başlayarak verebiliriz : Her ayrı adın ayrı bir ‘şeyi’ adlandırdığı söylenemez. Örneğin, “Anadolu” başka “Küçükasya” başka bir yeryüzü bölgesini dile getirmez ki. Her adın ayrı bir ‘şeyi’ adlandırması istenebilir. Ama bu bir dilektir ancak. Adların işleyişi gerçekte bu dileğe uymaz. Ondan, raslanan her adın ayrı bir ‘şeyi’ adlandırdığını çıkarmak, bir dileği, gerçekleştirilmesi istenen bir şeyi gerçeğin kendisi diye benimsemek olur. “Filozof” ile “felsefe tarihçisi” iki ayrı addır ama, bu, iki ayrı adın iki ayrı mesleğe işaret ettiğini mantıkça zorunlu kılmaz hiçbir zaman. Nitekim, her filozofun felsefe tarihçisi, ya da her felsefe tarihçisinin filozof olduğu bir yerde, bu iki adın birbirinden başka iki mesleği gösterdiğinde ayak diremek mantıkla bağdaştırılamaz. Bana kalırsa, “filozof” “felsefe tarihçisi” dir. Yalnız bundan, saçma olmamakla birlikte, adlandırmadaki ikiliğin gereksiz, dolayısıyla de yararsız olduğunu, burada bir ad fazlalığının söz konusu olabileceğini çıkarmamalıyız hemen. Aynı şeyi dile getirmek üzere (çok kez pratik bir amaçla) çeşitli adlara başvururuz : bunu da o ‘şeydeki’ belli bir çizgiyi belirtmek, hep o aynı şeydeki belli bir yapıyı ön-plâna koymak dileğiyle yaparız. Nedeni, sınırları gözden yitirilmedikçe bu adlardan herbirinin yararlı bir soyutlama olduğu meydandadır.

Nitekim, felsefe ile ilgili araştırmaların son derece dalbudak salmaya başlamasıyla felsefede de birtakım uzmanlık bölgeleri ayırt etmek yoluna gidilmiştir zamanla. Akriba felsefe problem-

lerindeki akraba çözüm denemelerini öbeklerde toplama eğilimi yaygınlaşmıştır. Böylece “bilgi-öğretisi”, “tarih-felsefesi”, “ahlâk-felsefesi” gibi sayısı bir düzineyi geçen birtakım felsefe kollarına, teknik deyimle “felsefe disiplinlerine” karar kılınmıştır. Bu çeşit bölümlenme ve adlandırmaların, felsefenin bütünlüğünü gölgelemek tehlikesi göstermedikçe özellikle öğretim ile kitaplık düzenlemede bazı yararları dokunabilir. İşte (ister açıkça disiplin göziyle bakılsın isterse bakılmasın) “felsefe tarihi” deyimini de, ilkin disiplinlerin temelindeki uzmanlık kaygısından doğmuştur. Özellikle 19. Yüzyılda genel olarak tarih bilincinin yeni bir bilme ortamı olarak her yanda büyük gelişmelere erişmesiyle bu bilinç, zaten içinden fıskırdığı felsefe araştırmalarına başarıyla uygulanmıştı. Bu uygulama da bütünüyle felsefede, bu arada tek tek disiplinlerde tabii ki önemli bir yer tutmaya başladı. Böylece bazıları, asıl felsefeden ‘ayrı’ bir tarih kolunun, ya da öbür felsefe disiplinlerinin kuruluşunu selâmlamağa kalktılar. Etkenliğini daha çok, hattâ nerdeyse tam ağırlığıyla, felsefenin geçmişini incelemede yoğunlaştıran filozofu “felsefe tarihçisi” diye tanıtmak hiç de yanlış birşey değildir. Buna karşılık, felsefe tarihçiliği arka-plânda kalan bir felsefe araştırmacısına “filozof” demek yerinde bir adlandırmadır. Ancak, adlardaki değişikliğin, *adların yöneldiği ‘şeyin’ özdeşliğini* karartıp unutturmaması gerekir.

“Felsefe tarihçisi” ile “filozof” adlarını kullanmaya duyulan isteğin bir gerekçesi de inceleme yönlerindeki yoğunluğa değer-biçme dileğinde aranmalıdır. Oldukça bağımsız çalışmalarda felsefeyi ileri götüren, felsefede “yeni” yi yaratan, bundan ötürü de felsefenin (bir anlamda) tarihini kuran felsefe araştırmacılarının, şüphesiz ki, felsefenin kaderinde eşsiz bir yeri vardır. Bu araştırmacılara felsefenin yapıcısı anlamında “filozof” denir. İşte felsefe yapma gücünü, bu filozofların ortaya koyduğunu felsefe için verimlendirmede toplayan filozofları da “felsefe tarihçisi” diye tanıtmak alışkanlık haline gelmiştir. Bu alışkanlıkta bir eğilim, kimi açık kimi örtük, işbaşındadır: bu da filozofluktan büsbütün ayrı tutulan felsefe tarihçiliğini aşağı görme eğilimidir. Şüphesiz ki, her felsefeyle uğraşanın felsefeye ‘getirdiği’, felsefeye hizmeti aynı olamaz. Felsefede de, her araştırma alanında olduğu gibi, bir işi en iyi yapanların, ustaların sayısı azdır. Yalnız, bu, her felsefe ustasına “filozof”, usta olmıyana da (tarihçiliği de biraz belirginse) “felsefe tarihçisi” demeyi gerektirmez. Ustalığını felsefe tarih-

çiliğinde gösteren bir araştırıcı da usta bir filozoftur. Ancak bu ustalığı, doğrudan doğruya yeniyi yaratmakla değil, felsefenin dünyadaki yeniyi "felsefe tarihine" kazandırmakla ortaya koymuştur. Bu da felsefeyi ileri götürür. Bundan ötürü felsefe tarihçisini kısırlıkla damgalamak bir bakıma gerçeği çarpık yansıtmak olur. Ne yazık ki, bazı üniversitelerde (hepsinde değil tabii), hem felsefe öğrenen hem de felsefe öğretmesi gerekenler arasında böyle sine yanılıcı bir değerlendirme alabildiğine yaygındır.

Durum açık sanıyorum : felsefe çalışmalarını kaplayan paradoks felsefenin bütünlüğünde kök salar; felsefeyle uğraşan, çeşitli karışım ölçülerinde de olsa, *felsefenin özelliğinden ötürü*, ya filozof bir felsefe tarihçisidir, ya da felsefe tarihçisi bir filozoftur. Felsefeyle uğraşana verilen değişik adların varolması *aslında* sözü edilen paradoksun bir sonucudur. Tek bir doğrultuda toplanmadığı içindir ki, felsefe araştırmalarında bir düne bakma, bir de bugünde yürüme diye iki ana tutum ayırt edilebilir. Bu tutumun (yukarda belirtildiği üzere) pratik bazı yararları da dokunur. Ancak adlandırmadaki ayrılık ne geçerlikçe, ne değer, ne de önem bakımından araştırma olarak araştırma yönlerindeki bir önceliğe hak kazandırır. Bundan, felsefedeki her araştırma, her yönünü, bu arada felsefe tarihi araştırmalarını çepeçevre kavramayı, bu araştırmaların kendisi de dahil, felsefenin tümü üzerinde aydınlanmayı gerekli kılar. Felsefe tarihçiliği, aynı zamanda bir yönünü meydana getirdiği genel felsefe anlayışında temellenir.

VI

Başarılı bir felsefe tarihçiliği nasıl olmalıdır? Bu yerinde bir soru. Felsefeyle uğraşanın bu soruyu atlaması şöyle dursun elden geldiğince titizlikle cevaplandırması gerekir. Yukardaki açıklamaların göstermiye çalıştığı gibi, felsefe tarihi, bir bakıma, felsefedir. Felsefe tarihçiliğinin başarısı felsefenin başarısı demektir bir bakıma. Onun için, felsefe tarihçiliğinin çeşitli nedenleriyle başarılı olması gereği üzerinde aydınlanmak yetmez, bu başarıyı işbaşında uygulamak, dolayısıyla, bu başarıyı engelleyen davranışlardan kaçınmak zoru vardır.

İlkin, felsefe tarihçiliğindeki başarı ile neyi anladığımızı belirtmeliyiz : Felsefenin dününü *doğru* olarak ortaya koyan bir fel-

sefe tarihçiliği başarılı bir felsefe tarihçiliğidir. Öyleyse bu doğruluğun ortamını, *tarihçinin geçmişteki felsefe üzerinde verdiği bilgilerde* aramalıyız. Ters durumda gerek felsefe tarihi yapanlar gerekse bu tarihçiliği değerlendirenler çarpık bir başarı ölçüsüne (ya da ölçülerine) saplanmışlardır. Bu saplanmalar kadar da (biraz sonra dokunacağım buna) felsefe tarihçiliğinin başarıyla yürütmesine engel olan birşey yoktur. Felsefe tarihçiliğine borçlu olduğumuz bilgilerin özelliği, bu bilgilerin büyük kısmıyla tarih bilgileri olmakla kalmayıp felsefe bilgileri de olmalarıdır. Bu, felsefe tarihçiliğinin ayırıcı özelliklerinden biridir. Çünkü yalnız orada görünür. Örneğin, tek tek bilim tarihlerinden öğrendiklerimiz, bilimlerin geçmişine ilişkin bilgilerdir. Eski, geçmiş bilgilerdir; eskiden bilgi diye geçen, ama artık bu ada yaraşır görülmeyen birtakım belirlenimlerdir. Felsefede ise, çünkü felsefe bilgilerinin şaşılacak bir *aktualitesi* vardır, başka deyimle bu bilgiler, bir bakıma geçmekte devam ederler. Örneğin, Aristoteles zamanında satlıcanla (dolayısıyla satlıcanlıları iyileştirmekle) ilgili olarak bilinenlere hiç kimse bugün bir bilgi göziyle bakmaz. Oysa, düşünmenin mantık yapısı ile, ahlâk kavramlarının işleyişiyle ilgili olarak Aristoteles'in yapmış olduğu tasvirler, bunların üzerinde ne kadar tartışırsak tartışalım, gene de "geçmiş" damgasını basamayacağımız bilgilerdir. Bunun en inandırıcı tanığı, davranışımız ne olursa olsun, bu bilgiler üzerinde tartışmaktan vazgeçemeyişimizdir. Böylece, felsefe tarihçiliğinin başarısı, tabii ki bu arada gerekli varlığı, değeri ve önemi, felsefenin dünü boyunca erişilmiş olan bilgiler üzerinde doğru bilgiler vermesine bağlıdır.

Ama bu, hiç de kolay bir iş değildir; eksiksizce yerine getirilmesi hemen hemen gerçekleşemiyen bir ödev olarak çıkar karşımıza. Bu ödevin kaderi her yerde olduğu gibi, çoğun ödevi yüklenenlerin donatımına göre değişir; ödevine uygun donatım başarıya götürür. Nitekim, felsefe tarihçiliği, yenmesi gereken güçlüklerden ötürü, epeyce ayrıntılı bir donatım gerektirir. Bu donatımın en bellibaşlı yanına, nerden bakılırsa bakılsın, felsefe tarihçiliğini olanaklı kılan "felsefe anlayışına" daha önce dokunmuşum. Şimdi de, ilkin, bu anlayışı iş başında somut olarak kavramaya; ondan sonra da, yine bu anlayıştan çözülüp ayrılamayan öbür donatım yanlarını belirtmeye çalışacağım.

Hiç şüphe edemeyiz: felsefe tarihçisinin baş donatımı felsefe anlayışdır. Bu anlayışın gerekliliğini ortaya koymak, felsefe ta-

rihçiliğinde yapılıp edilene ışık tutar. Ancak, yine de karanlıkta kalan bir şey vardır ki, felsefe tarihinin başarısı için tam aydınlatılmalıdır. Felsefe tarihçisinin *nasıl* bir felsefe anlayışı olmalıdır? Gelgelelim bu soru, durumu aydınlatmaya yaramakla birlikte, sorduğu şey bakımından neyi sorduğu bilinmediğinde, karartabilir de. Bu soru, felsefe tarihçisinin varlığından ayrı tutulamayan filozofluğu üzerinde bir sorudur. Yalnız, bu soru, felsefe tarihçisinin ne gibi bir “felsefesi” olduğunu, hangi felsefeyi benimsediği, (çoğun hazır) felsefelerden hangisine sözcülük ettiğini sorup araştırmıyor. Felsefe tarihçisinin donatımındaki “felsefe anlayışı” ndan bu tarihçinin sözün çok geçen bir kullanılışıyla, belli bir felsefe öğretisini (ya da öğretilerin belli karışımını) felsefe diye belleyip buna sarılması gerekeceğini çıkarmamalıyız. Felsefe tarihçisinin böyle bir felsefesi olmayabilir (olmaması daha da iyidir). Felsefe tarihçisinin felsefe anlayışı, *felsefe işleyişi* üzerindeki bilinçdir. İşte bu bilinç sayesinde tarihçi filozof geçmiş felsefeleri tanır: hangi biçime bürünürse bürünsün, içinde yer aldığı karışımlar ne olursa olsun, etkileri hangi yönde uzanırsa uzansın ancak bu bilincin ışığında felsefeyi tanıyabiliriz. Böylece tarihçi filozof için gerekli olan felsefe anlayışını, sözün hep bilinen anlamında bir sistem kurmakla, ya da hazır bir sistemi doğru diye bellemekle karıştırmamalıdır. Bu karıştırmaya düşenler, bence, bir “felsefeleri” olsa bile, katkısız bir felsefe anlayışından yoksun olan kimselerdir. Bir “izm” i savunmuyor diye, bir dünya-görüşünden yana değil diye, bütün işi gücü felsefe olan geçmişteki bir filozofun ürünü felsefeden sayılmıyacaktır buna göre. Oysa ne büyük bir yanlışır bu. “Felsefe tarihi” başlığı altında felsefeden gayrı bilgiler toplamaya götürür insanı. Geçmişte sıralanan tektek “felsefelerdeki” felsefe çekirdeğini bulup ortaya çıkarmak için, geçmişe, hangisi olursa olsun, *bir* felsefeden yaklaşmak kadar uygunsuz bir tutum tasarlanamaz.

Çıkar yol şudur sanıyorum : görünüşü ne olursa olsun, bir düşünme ürününü felsefe yapan şeyi gözden yitirmemek, *felsefe* tarihçisi olarak dikkati hep bu ‘şeye’ yöneltmek gerekir. Bu da felsefenin neyle uğraştığını bilmektir. Felsefe ne zaman, nerde, kim tarafından, hangi başarıyla gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin, kavramlarla (sözlerle) bir uğraşmadır. Dallıbudaklı yönelmelerimizde, günlük yaşamada, bilim ve sanatta, din ve teknikte başvurduğumuz bellibaşlı sözleri (dolayısıyla bu sözlerle içinde yöneldiğimiz dünyayı) anlamları bakımından elden geldiği kadar

açıklayıp eleştirme denemesidir felsefe. Bu denemeye girişmeyenin felsefeyle bir alıp vereceği olmamıştır. Geçmişin tam da bu denemelerini konu olarak almıyan, felsefenin tarihini yazamaz. İşte bu felsefe anlayışı felsefenin özel bir 'kavram araştırması' olduğu üzerindeki bilinçtir. Felsefeden anlamak, felsefeyi anlamak bu bilinçteki aydınlığa göre değişir. Felsefe tarihçisinin başarısı dönüp dolaşıp işbaşındaki bu anlayışa dayanır. Yalnız, felsefenin paradoksu bu anlayışın da, bir bakıma felsefenin tarihindeki uğraşı merkezlerini kavramakla elde edildiğini açığa vurur.

Demek ki işinden anlayan bir *felsefe tarihçisi geçmişteki kavram açıklamalarını incelemekle görevlidir*. Bu amaçla, felsefe tarihçisinin her şeyden önce incelediği kavram açıklamalarında derinliğe doğru gitmesi gerekecektir. Yoksa, tarihçiliği 'hikâyecilikten' öteye geçemez. Ortada olanı aktarmak, tekrarlamak, ya da özetlemek tarihçinin asıl ödevi değildir. Felsefe tarihçisinin ödevi : dünkü kavram açıklamalarını çepeçevre *anlamak*, keskin bir felsefe anlayışıyla olanca derinliğinde yakalamaktır. Ama, felsefe tarihçisinin derine inmesi, kavram açıklamalarında varolanı aşmayı gerektirmez. Araştırmasına açık olan sağlam taban felsefe tarihçisinin araştırdığı olaylarda, çevrildiği açıklamalarda verilir.

Öyleyse, felsefe tarihçisinden ille de kavram alanının ötesine uzanmasını, söz gelişi, açıklamalarını, bunlarda bir bakıma verilmeyen sözümona derin ve gizli temellere dayatmasını istememeliyiz. Yoksa felsefe tarihçisinin derinlik adına belki de hiç denetlenemeyen birtakım kırk yarmalarda tükendiğini görürüz. Ayrıca, tarihçi olarak felsefe tarihçisinin üzerine eğildiği açıklamaları, verilme durumundan ileriye götürmeyi de ödev çevresinin dışında bırakmalıdır. Dünkü bir filozofun açıklama vargılarını kaldığı yerden ele alıp verimlendirmek, örneğin bu vargıların eksiklerini bütünlemek, bunlara daha yetkin olduğunu öne sürerek yenilerini eklemek felsefe *tarihçisine* düşmez. Filozofun işidir bu. Ama, felsefe tarihçisi de olan filozofun zaman zaman bu işi (çok kez de sırf felsefe tarihçiliğindeki kavrayışla beslenerek) başarıyla gördüğünü hep biliriz. Ancak ileri-götürme yönündeki bir kavram derinleşmesi, her tarihçilikte olduğu gibi, felsefede de tarihçilik programına girmez. Felsefenin geçmişinde derinleşme her kez bu geçmişte verilenlerde derinleşmedir. Bu derinleşme, araştırma konusu yapılan kavram açıklamalarını çeşitli perspektivler-

den gün ışığına çıkarmaktan başka birşey değildir. Filozofun kavramlarını nerden ne amaçla derlediğini, kavramlarla ilgili problemleri nasıl 'gördüğünü', sorularını hangi açıdan sorduğunu, güçlükleri ne dereceye kadar tanıyıp işlediğini, işlemelerinde neye ne ölçüde değer verdiğini, kavramlar arasında ne gibi bir açıklama yakınlığı kurduğunu, kısaca açıklamalarında ne demek istediğini... — *işte bütün bunları*, hiçbir güçlüğü örtbas etmeksizin, nesnel olarak, yani verileni değiştirip çarpıtmıyacak biçimde ıskılandırımak yalnız felsefe tarihçisinin yapıtlarında gerçekleşebilir. Felsefe tarihçisinin felsefe olaylarını anlaması bu olaylarda derinleşmesine bağlıdır. Olay görünen, kendini gösteren şeydir. Ancak her görülenin bir kuruluşu, kendine özgü binbir girdi-çıkıtısı, ardarda sıralandığı değişik plânları, yeryer karanlık ve yarı örtük yanları olabilir. Çok kez de böyledir. Ondan, hangi yoldan olursa olsun, kuruluşunda derinleşmeden bir olayı tam anlayamayız. Nitekim, felsefe tarihçisi, önceki kavram açıklamalarındaki derinleşmesini, bu açıklamaların *iç yapısını* dile getirdiği ölçüde başarmıştır; derinleşmesi ile anlaması birbirinden ayrılmaz.

Bir felsefeyi anlamak, böylece o felsefenin içine girmeyi gerektirir. Şüphesiz ki, felsefe tarihçisi, konusuna, belli bir *uzaklıktan* bakacaktır. Araştırdığı şeyi kendinden ayrı, kendi karşısında tutacak, konusuna nasıl olursa olsun, filozof olarak vardığı kişisel denemeleri, bu arada felsefe dışı ilgilerini karıştırmıyacaktır. Bugünü düne yansıtan, dünü görüp bilemez. Ancak, konusunu bütünlüğü ile *içten yaşamadıkça* da, felsefe tarihçisinin anlama işi pek sığ kalır. Konusunu içten yaşaması ise, araştırdığı filozofun düşündüklerini zahmetten kaçınmadan *birer birer yeniden düşünmesini* gerektirir. Bunsuz felsefe tarihçiliği yapılamaz. Felsefe tarihçisi, filozofunun yürüdüğü düşünme yollarında bir kez daha yürüyecektir. Bu da filozofun çıkış-noktasını arayıp bulmak, amacını (amaçlarını) doğru olarak kestirmek, yürüyüşündeki durak ve dönemeçleri, değişiş ve kıvrılmaları apaçık kılmakla olabilir. Filozof hangi güçlüklerle savaşmıştır, bunlardan hangilerini gerçekten bir güçlük olarak duymuş, bu güçlükleri yenemek için tutumu ne olmuştur? — bunu elden geldiği kadar seçik bir tutumla yine filozofun verilerinden öğrenmek zorundadır tarihçisi. Ondan, sık sık kendi bugününden apayrı, 'geçmiş' bir düşünme dünyasının içine sokulmak, bazı yanıltıcı benzerliklere kapılıp gerçekliği zedeleyen sonuçlar çıkarmaktan kaçınmak, bu

arada bambaşka bir anlatım üslûbu ile terminolojinin binbir kıvrımını tanımak zorundadır.

Yalnız bu tutamaklar, felsefe tarihçisinin işine ne de olsa bir düpedüz alıcılık, bir passivlik göziyle bakmaya yol açmamalıdır. Çünkü, her yanda olduğu gibi anlamak, derinleşmek, konuyu konu olarak saygıyla içten kavramak, hiç de alıcılıkla bağdaştırılmaz; *etkenliğin* tam kendisidir. Objektivlik etkenliktir. Felsefe tarihçisi gerekli donatımını işe karıştırmadıkça objesinin kuruluşunu belirtemez. Felsefe tarihçiliği, bir bakıma, harita okumayı andırır : işaretlerle ilgili donatımı işe karıştırmadan haritanın dilini kim anlıyabilir?

Ancak felsefe yapan, işbaşında felsefeyi yakalayabilir. Felsefe tarihçisi, yöneldiği filozofla birlikte, problemlerin çilesini seve seve yüklenmelidir. Çünkü filozofla *birlikte* araştırmayan felsefe tarihçisine kapalıdır dünün felsefesi. Bundan, filozofunun bir bakıma el attığı problemlerle, problem'likleri bakımından *hesaplaşması* tabiidir. Felsefe tarihçisi, problemler üzerinde çünkü filozoflarla *konusan* bir flozofdur. Bu konuşmada, filozofunun aslında ne dediğini anlamak için, yerinde birtakım sorularla, problemlerin önceki işlenişlerini aydınlatmaya çalışır. Bu sorular çok kez problemlerdeki derinleşmeden devşirilir. Bir felsefe tarihçisi belli bir problemde ne kadar durmuşsa, o problemin çünkü işlenişlerini o kadar iyi anlar.

İşte bundan ötürü felsefede (yalnız felsefede değil ya) tarih yazanın tarih yapandan bir bakıma daha da ileri gitmiş olması gerekir. Nitekim böyledir. Ancak, bu 'ileri gitmeyi' değerce üstünlükle karıştırmamalı. Tabii ki felsefenin dününü yaratmış olan bu dünde biricikliği ile yer alan, böylece özel bir değer taşıyan filozofun kendisidir. Ama, tarihçi, gene de filozoftan daha ileri gitmiştir. Çünkü filozofundan daha çok şey bilir bir bakıma. Bunu filozofundan *sonra* gelmesine borçludur. Başka türlü tarihçi olamazdı. Tarihçinin bilgilerinde tam da araştırdığı filozofların küçümsenmeyecek bir payı vardır. Bu sayede tarihçi, filozofunu filozofunun kendini bilip anladığından çok daha iyi bilip anlamak talihine erişebilir. İncelediği felsefe ürünlerinin iç kımıldanışını aydınlık kılmak için bu gereklidir de. Bazan, filozofun görüp de görmediğini sandığı şeyleri, ya da gördüğünü sanıp da görmediklerini ancak sonradan tarihçisi gün ışığına çıkarır. Bazı felsefe bulucularının buluşlarını ne olduğu ile sonradan felsefe tarihçileri

bulmasaydı, bu buluşları örtüsünden kim sıyracaktı? Bulucuya özgü aşırılıklardan kaçınan, bu aşırılıkları nedenleriyle seçebilen, asıl buluşa için tektek kıvrımları bütüne göre önemi bakımından belli eden, çoğun bütünü kendisine açık olduğu için bu bütünü yaratıcısına zaman zaman gizli kalan binbir kişisel, tarihsel, çağsal bağla açığa çıkararak bir felsefe tarihçisi filozofunu, belli bir ölçüde şüphesiz ki *filozofun kendisini anladığından daha yanlışsız, tüme daha uygun, daha çepeçevre anlayacaktır.*

Böylece, felsefe tarihçisinin başlıca ödevleri arasındaki ortak yön açığa çıkmış oluyor : Felsefe tarihçisi bir felsefe *yorumlayıcıdır.* Felsefenin dününü ancak tarihçisinin yorumlarında asıl başarısı, değer ve önemiyle görünür. Filozofun felsefeye olan hizmeti, sık sık tarihçinin bu hizmete *tanıklık etmesiyle* ortaya çıkar. Felsefenin geçmişini felsefeye kazandıran tarihçinin yorumlarıdır. Felsefenin dünündeki başarıların bilinci bu yorumlar. Bu başarıların tümü, başka türlü dendiğinde, felsefe tarihçilerinin yorumları, nice zahmetle felsefede varılan bilgilerin biriktiği felsefe hazinesidir. Yorumlayıcısını bulmamış olan bir felsefe felsefeliği bakımından tam olarak bilinmeyen, bazan da ya hiç bilinmeyen ya da yanlış bilinen bir çabadır. *Felsefenin tarihçisi filozofla birlikte felsefeyi kurar.*

VII

Gene de, felsefe işlerinde, felsefe tarihçiliğinin payına düşen önemli rolün gerektiği gibi anlaşıldığını söyleyemeyiz. Bu anlayış eksikliği, bazan, bütünüyle felsefeyi yanlış anlamamanın bir sonucudur. Demin dikkati çekmiştim : felsefenin tarihine arka çevirmek, bozuk bir felsefe anlayışından doğar. Bundan ötürü tekyanlı, kendi tarihinden yoksun, onun için de bozuk-güdüklük bir felsefe etkinliğine yol açar. Ama, felsefe işleyişi üzerindeki doğru bilgiler, felsefe tarihçiliğinin felsefe için eşsiz değerini inandırıcı bir güçle ergeç ortaya koyacaktır.

Bununla birlikte, felsefeyi doğru anlamayanlar arasında da felsefe tarihçiliğine karşı bir çekingenliğin, bu tarihçiliğin öneminde kısıntılar yapma eğiliminin, hattâ zaman zaman, felsefe adına, üstelik felsefeye belgelerle bu tarihçiliği şüphayle karşılamının yaygın gibi olduğunu yokumsayamayız. Bana kalırsa bu

tutumun nedenini felsefe tarihçiliğinin kendinde aramalıdır. Nitekim felsefe tarihçiliğini, şu bu bakımdan, arasıra da haklı olarak yeren filozoflar en çok felsefe tarihçiliğindeki *yürümeyen* yönleri öne sürmüşlerdir. Ancak, bir noktayı iyice aydınlatmak zorundayız şimdi : Felsefe tarihçiliğine (en hafif deyimle) karşı koyanlar, bu karşı koymalarını çoğun bazı — başarısız — felsefe tarihçilerine yöneltmişlerdir. Bir felsefe araştırması olarak felsefe tarihçiliğinin varolma hakkına bir diyeceği olmadığı halde, hattâ bu tarihçiliği sırf yaşatmak amacıyla, bazı felsefe tarihçilerine neden çatmasın insan? Ödevini yerine getirmeyeni eleştirmek başka, ödevin kendisini eleştirmek başkadır. Ama, bir de ödevi gerçekleştirmeye çalışanların emeğini küçümsememekle birlikte, ödevin genel olarak gerçekleşme olanağı üzerinde şüpheye kapılabiliriz. Bundan, ilkin, felsefe tarihçilerinin ödevlerini sarıyan yanlış tutumlarını; sonra da, felsefe tarihçiliğinin kendisindeki birkaç şüphe kaynağını deşmek dileğimdeyim burada.

Felsefe tarihçiliğini karartmaya götüren tutumlardan biri : *tümüyle felsefeyi* felsefe tarihçiliğine *indirgemede* görülür. Bu, felsefeyi düpedüz yoketmek demektir. Öyle ya, felsefenin “bugününün” deki çalışmaların hepsini felsefenin dününe çevirmek, felsefenin gidişini sakatlar, felsefedeki yeniyi arama atılışını tökezler, felsefeye geleceği tıkar. Geleceksiz bir araştırma ise bir araştırma değildir artık. Felsefe tarihçiliğinin olanca felsefe alanını kaplamaya yeltenmesi bir aşırılığın dışlaşmasıdır. Pek çok aşırılıkta olduğu gibi, bu, bir gerçeğin, bu gerçeğe hiç uymayacak ölçüde altını çizmekten gelir. Aslında, böyle bir felsefe tarihçisi yanlış bir felsefe anlayışından kalkarak felsefedeki paradoksu, sözümona felsefe tarihçisi olarak kendi yararına ortadan kaldırmayı dener. Yaratıcılığı güdükleşmiş, yenilik hızı kesilmiş, geçmiş saygısıyla pısrıklaşmış tarih érudit’lerinin (örneğin 19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında, özellikle Alman üniversitelerinde felsefe okutmuş olan ‘filozofların’) davranışı çokça böyledir. Felsefeye geçmişte ‘bitmiş’ göziyle bakan, eski ustaların herşeyi söylediğine, felsefeyi tüketmiş olduğuna inananlar böyledir işte. Ama, bu gibi felsefe tarihçileri, bazı aktarıp özetlemelerinin belli geçerlikte bir değeri olsa bile, çok kez, kırk kırk yarmanın ötesine geçemezler. Dolayısıyla, felsefeden gayrı felsefeyle bir tuttukları felsefe tarihçiliğine büyük zararları dokunur. Hızını felsefenin durmasından almak isteyen bir felsefe tarihçisi felsefenin tarihini de zedeler; oysa bu, en üstün bildiği tarihçiliğine aykırı düşer.

Böylesine çarpık bir tarihçiliğin tutunmasına meydan vermemeli. Nitekim filozoflar, gerektiğinde, *aşırı tarihçiliği* (başka deyimle tarihçilerin aşırılıklarını) protesto ile karşılaşmışlardır. Nitekim geçen yüzyılın üçüncü çeyreğinde tarihçiliğin Avrupada doruğuna eriştiği bir sırada Nietzsche'nin zamanına aykırı sesi yükselmiş, Nietzsche tarihçiliğiyle övünen yüzyılına tarihçiliğin yararları yanında zararlarını da birer birer göstermiştir. Nietzsche'nin sözleri genel olarak tarih eğitiminden gayrı felsefe için de doğrudur. Ancak, ödevini kötü kullanan felsefe tarihçileri çıkmışsa, ya da bazan başarılarını kötüye kullandığımız felsefe tarihçileri var diye, felsefe tarihçiliğinin önemli hizmetlerini görmemezlikten gelemeyiz, bu hizmetleri kötüleyemeyiz. Yetki sınırlarını aşan her bilme kolunun yeniden düzenlenmesi gereklidir. Ama, yeniden düzenlemek bütünüyle bilme kolunu yoketmeyi gerektirmez. Bir aşırılığı çok kez daha az zararlı olmıyan başka bir aşırılıkla 'gidermek' neye yarar?

Gelgelelim, felsefe tarihçisine karşı güvensizlik, bu tarihçiliğin tümüyle aşırılığa düşmesinden ileri gelmez sadece. Her çalışma alanında olduğu gibi felsefe tarihçiliğinde de birtakım başarısız çabalar eksik olmaz. İşte bu başarısızlıklar bazan felsefe tarihçiliğine gösterilen saygıyı baltalar. Yalnız, bir çalışma alanına ilişkin başarısız örnekler o alandaki başarıları örtmemelidir. Hele başarısızlıklara o alanın amaç ve ödevine özgü bir sonuç, bu ödevin sözümona olamazlığını açığa vuran bir belge diye başvurmak düpedüz haksızlık olur. Bunu kavramak için *tipik başarısızlıklar* üzerinde azıcık durmamız yeter.

Başarısız felsefe tarihleri dönüp dolaşıp tümüyle felsefeyi, bu arada felsefe tarihçiliğini amaç ve görevlerinde yanlış ya da eksik anlamaya götüren felsefe tarihleridir. Böylece başarısız felsefe tarihlerine, genel olarak dendikte, felsefe tarihini başarılı kılan tek tek tutumların zedelendiği yerde, yani yukarda birkaçına dokunduğum başarı koşulları yerine getirilmediğinde, raslanır. Özel olarak bakıldıkta ise, bu başarısızlıkları şöyle sıralayabiliriz.

İlkin *ağırlığı felsefede olmayan* bir 'felsefe' tarihçiliğini anlam. Etkenliğini gereken doğrultuda, çünkü felsefe problemlerini olanca özellikleriyle anlamada yoğunlaştırmayan bir tarihçi, bir bakıma felsefenin tarihiyle ilgili, ama gene de felsefe olmayan birtakım çalışmalarla karşımıza çıkar. Örneğin, filozofların biyografilerine ilişkin 'érudition' bu çalışmalara girer. Felsefe problem-

lerini anlamada şüphesiz ki bu çalışmaların bazı yardımları doku-
nabilir. Gerçekten de felsefe problemlerini koyup çözmeye çalış-
san insanlardır, filozöflerdir. Çünkü problem durumunu yeniden
düşünmek için, zaman zaman, tarih-kültür çevresiyle filozofun ya-
şama verilerine, bu verileri bilmenin getireceği ışığa gerekseme
duyulur. Ancak biyografik uğraşlar problem araştırmalarını hiç-
bir zaman gölgelememelidir. Tarihçinin başödevi çünkü felsefe-
dir, filozoflar değil. Problemler üzerinde bilgi vereceği yerde filo-
zofların yaşama serüveninde oyalanan, sözgelişi (gezintilerinden,
hattâ bu arada — trajik ama komik de — filozofun cenaze töre-
ninden uzun uzadıya söz açan) bir tarihçi asıl ödevinden uzaklaş-
mıştır. Yardımcı açıklamaların (bunlar biyografik olduğu kadar
bibliyografik, ya da genel tarihsel açıklamalar olabilirler) amacı
örttüğü yerde başarının sözü edilemez.

Felsefe tarihçisini başarısızlığa uğratan bir tutum da, geçmiş
felsefeyi *belli bir felsefe açısından* incelemesidir. Çeşitli etkiler al-
tında tarihçi (örneğin yetişmesi, konuşup düşündüğü dil, dünya-
görüşü bakımından) belli bir felsefe ile, bir filozof, bir dönem, bir
akım veya bir 'izm' ile içli-dışlı olabilir. Bu içli-dışlılık tarihçiyi
çok kez kendi bugününündeki bir felsefenin temsilcisi kılabilir. Hiç-
bir tarihçi, felsefeyi öğrenip felsefede yetiştiği bir geleneğin görü-
nür-görünmez etki ağından kopamaz. Bu, neyle uğraşırsa uğraş-
sın kaçınılmaz bir kaderdir. İnsanın tarihsel bir varlık olmasında,
belli bir zaman bağlamında yaşamasında temellenir. Ancak, tarih-
çinin *felsefesini* yerinde kullanması gerektir. Geçmişe, hangisi
olursa olsun, bir felsefenin, şu-bu işte ölçü ve ölçek diye alınan
belli bir felsefenin perspektivinden bakması hiç de doğru olmaz.
Böyle yaptığında tarihçi, geçmişteki felsefeyi anlama ödevini çarpı-
tır. Böylelikle dünü özelliği ile göremez. Gördüğü : çünkü fel-
sefenin kendisinden çok, güvenip benimsediği "felsefe" ye göre
çünkü felsefedir. Bundan ötürü tarihçi, dününde gerçekleşmiş olan
felsefeyi, bu felsefenin kendisi için değil de, kalkış-felsefesi için
anlayıp yorumlamak zorunda kalır. Anlamasının ağırlığı, anla-
makla görevlendiği konudan kaymıştır artık. Anlamasını güden
sınırlı konusunun, belli bir felsefe dününün ötesindeki yabancı
bir felsefedir; güdümlü bir anlama ise konusunun tam hakkını ve-
remez.

Güdümlü çalışan felsefe tarihçisi inceleme malzemesini gö-
rüş-açısı uyarınca ayıklar, bölümler, değerlendirir. Benimsediği

felsefe, norm : tarihini yazacağı felsefe ise bu normla ölçüp biçtiği felsefedir. Çok kez doruk ya da aşılmaz yetkinlik örneği göziyle baktığı bu norm felsefeye karşılık incelediği felsefeyi bir basamak o belli yetkinliği bir arayış diye kavramaya eğilimlidir. Norm felsefe zamanca önce geliyorsa, yani tarihçi kendi çağını değil de, önceki bir çağın felsefesini köprübaşı yapıp bundan sonra gelen bir felsefeyi işliyorsa, tabii ki, tarihini yazdığı felsefeyi, ya normun soluk bir kopyası olarak yorumlayacak ya da normdan bir ayrılma, sözgelişi felsefede bir düşme, bir soysuzlaşma olarak yorumlayacaktır. Diyelim ki felsefe tarihçisi bir Kant'çıdır. O zaman, kabataslak söylendikte, felsefenin geçmişini doruğunda Kant bulunan bir eğri diye görmekten kurtulamıyacak, incelediği felsefenin asıl kuruluşunu göremeyecektir.

Güdümlü bir tarihçilik, felsefede (yalnız felsefede değil ya) ne denli 'érudition' lara yolaçarsa açsın, felsefe çevrelerini tartışmalarla bir süre için ne denli canlı tutarsa tutsun, gerçekliği asıl ölçü diye aldığımızda (gereken de budur zaten), başarısızlıkla sonuçlanır. Çünkü, bilimde güdüm objektiv'liği zedeler. Tarihçinin felsefe donatımı geçmişi tekyandan, dolayısıyla de çarpık anlamaya sürüklememelidir. Böyle bir başarısızlıktan kaçınmak istiyorsa, felsefe tarihçisinin konusunu incelemesindeki davranışını da açık ve seçik olarak bilince ulaştırması, donatımını 'kötüye' kullanmamaya bir çeşit alışması gerekir. Alışması gerekir, yoksa, istememesine rağmen, farkına varmadan çok kez belli bir norm-felsefe gizliden gizliye çalışmalarını yönetir. Tam da bu yüzden felsefe tarihçisi olarak başarı şansını büsbütün ortadan kaldırmış olur.

Bu tek-yanlılıktan sonra, yine ona yapışık olan bir başarısızlığa, felsefe tarihçisinin, geçmişteki felsefeye ilişkin değerlemesinde, zaten bir norma göre ayıkladığı geçmişi, 'düzeltmeye' yeltenişine dokunmalıyız. Çünkü olayları, geçmişi düzeltmek, yeni olaylar ortaya koymayı gerektirir. Gelgelelim bu, geçmişin kendisine hiç bir değişiklik getirmez. Birtakım eklerle geçmişi biricik kuruluşunda tanımamıza engel olur yalnız. Şüphesiz ki, hizmeti belirtme anlamındaki bir değerlendirme, tarihçinin geçmişi günışığına çıkarma ödevinden ayrılmaz. Ancak, doğru olan, bu değerlemenin geçmişte verilenden kalkarak yapılmasıdır. Kendi ölçüsünü içinde taşıyan bir olaya, salt-eksiksiz diye benimsenen bir değer ölçüsünü uygulamak; bir felsefeyi, başka felsefelerle ölçüp her-

hangibir uygunluk derecesine göre ya övüp göklere çıkarmak ya da yerip batırmak, incelenen felsefenin hizmetini belirtmekten çok karartır. Bu arada, geçmişteki felsefede yanlış ya da eksik göziyle bakılan yanları düzeltip bütünlemek, bilgileri, tam bulup vermek için 'onarma' yoluna gitmek, felsefe tarihçiliğinin amacına aykırıdır. Hangi resim tarihçisinin Leonardo'nun resimlerinde nedense beğenmediği yerleri Picasso'nun fırçasıyla düzeltmeye hakkı var? Bunun gibi, sözgelışı Aristoteles'in doğrularına başvuru olarak Platon'u 'yanlışlarından' arıtma işi, Platon'a çevrili felsefe tarihçisinin programına girmez. Girse, tarihçiliği zarar görür.

Ama, felsefe tarihçisini başarısızlığa sürükleyen sık raslanı tutumlardan biri, kendince bir yaratıcılıkla geçmişi düzeltmeden çok, yani katkılardan çok, olanca zenginliğiyle geçmişteki derinleşmeleri, yani geçmişle ilgili algılarıdır. Tarihçinin erdemi, geçmişi bitip tükenmeyen bir çaba ile algılamada gerçekleşir. Gelgelim bu erdem, yakışksız kullanıldı mı bir erdem olmaktan çıkar. 'Erudition' ezici olduğunda yaratıcılığa engel olur. (Bu noktaya demin dokunmuştum.) Bir de '*érudition*', *gereğince yürütülmediğinde*, geçmişin yapısını hiç mi hiç gerçeğe uymayan bir biçimde, yani yanlış anlamaya götürebilir. Böylece, çünkü gerçeklik, ne kadar aşırıca yakından bilinmek istenirse o kadar çarpıtılmış olur.

Nitekim, karışık gelişmesiyle çünkü felsefede derinleşmeyi dileyen felsefe tarihçisi, sırf *érudition*'una kapıldığında, bu gelişmeyi aslında olduğundan çok daha başka türlü gösterme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Örneğin, felsefe problemlerinin sürekliliğine ilişkin gerçek-ötesi bağılıklar kurar; filozofların gerçekte yaşamadığı etkilenmelerin sözünü eder; hiçbir zaman gerçek olmamış etkilerin, durumların gerçekmiş gibi tablosunu çizer. *Erudition*'un sağladığı veri malzemesi gerçeği andıran bir hayal bağlamı örmeye iteler felsefe tarihçisini. Bu ise, tarih gerçekliğini, doğru verileri yanlış kullanarak, hayalde yeniden 'yaratmaktır'. *Erudition* artık objektivliğin dayanağı olmaktan çıkmıştır. Bunu da, felsefe araştırmalarındaki yaratıcılığın tıkanmasından daha az zararlı sayamayız. *Erudition* yüzünden hayal yaratmalarının büyümesi, felsefe tarihçisini objektiv olmaktan alıkoyan başarısızlık kaynaklarından biridir. Ölçülü bir gerçek saygısıyla bu kaynağı bulup göstermek her zaman yararlıdır. Ancak bunu yaptığımızda bir şeyden sakınmalıyız : başarısızlığı felsefe tarihçiliğinin ayrılmaz

kaderi diye görmemeliyiz. Felsefe tarihçiliğine haklı davranmak istiyorsak, hayal gücünü kamçılaman 'erudition' ların vardırıdığı başarısız felsefe tarihlerinin çokluğuna rağmen, hattâ bu kaynaklardan çıkan öbür başarısız felsefe tarihleriyle birlikte, bunlar ortalığı kaplasa da (kötülerin iyiyi kovması yasası, Gresham yasası felsefe tarihleri için de mi geçen bir yasadır dersiniz?) bir bilme hazinesi olarak felsefe tarihçiliğinin aslında başarılı bir araştırma kolu olduğundan şüphe etmemeliyiz.

Yalnız, bu başarıya inanan, hattâ ömrünün büyük bir kısmını başarıyla felsefe tarihçiliğine adanmış olan bazı filozofların da, zaman zaman felsefe tarihçiliğine çekimser, nerdeyse güvensiz bir gözle baktıklarını unutmamalıyız. Bu davranışın temelinde katkısız bir araştırma tutkusunu bulunur. Her araştırmacının, araştırmasının ilerlemesi için gerek kendi yaptıklarına gerekse işlediği araştırma alanının tümüyle anlam, değer ve önem sınırlarına eleştireci bir bakışla çevrilmesi kadar yerinde birşey olamaz. Ama bu genel tutuma, ondan koparılamayan bir şeyi, araştırmadan araştırmaya değişen çıkmazlık duygularının basıncını da katmalıyız. Bu duygularını gizlemiyen filozofları en çok kaygıya salan olay, hemen hemen her çağın, felsefenin tarihini *yeniden* yazmak zorluğundan kurtulamamasıdır. Hiçbir çağ, felsefenin tarihi ile yeniden hesaplaşmadan edemez. Her çağ felsefenin tarihini ayrı görür. Hattâ, aynı çağda başka başka felsefe tarihi yazarlarının, sağlam bilimsel kuruluşlarına rağmen, birbirinden ayrılan felsefe tarihleri sundukları olur. Böylece bir *felsefe tarihi relativizmi*, dolayısıyla de felsefe tarihçiliğine karşı bir *şüphelik* belirir. Bir süre doğru diye bellenen felsefe tarihi bilgilerinin sonradan tahından indirilmesi, felsefe tarihçiliğine beslenen güveni adamakıllı sarsabilir. Hepsi de geçmişin felsefe gerçekliğine dayatılan çeşitli anlama ve yorumlama, açıklama ve hizmet değerlendirme arasındaki ayrılıklar felsefe tarihçiliğinden yüz çevirmeye götürebilir insanı. Hele mesleğinin eri diye tanınan bazı felsefe tarihçilerinin, sıkıştırılınca (sözü gelişi meslektaş tartışmalarında) söyledikleri, yorumlarının salt-kesin olmadığını bağışlamaları, felsefe tarihçiliğinden şüphelerin daha da artmasına yol açar. Hattâ birbiriyle özdeşlik göstermeyen, bununla birlikte bir bakıma gene de doğru olduğu kabul edilen bazı yorumları barındırması, felsefe tarihçiliğine, özce objektivite şansından yoksun bir yaz-boz tahtası diye bakmaya iteleyebilir. Bir bilme koluna objektivlik şansı tanımamak ise, yaşama hakkını tanımamaktır. Giderek,

paradokslar ortalığı kaplayabilir. Yanlış yorumları övenler bile çıkar. Aşağı yukarı şöyle olacaktır düşünceleri bu gibilerin : Öyle ya, felsefenin tarihiyle ilgili değişik yorumların en doğrusu diye birşey yoksa, yanlış yorumlara da "yanlış" denemez. Nitekim şöyle düşünecektir bu gibiler : Aristoteles Platon'u, Hegel Kant'ı, Marx Hegel'i yanlış yorumlamamışlar mıdır? Ama bu yanlış yorumlar yaratıcı olmuştur. Çünkü bir bakıma bununla felsefe 'ileri' gitmiştir.

Gelgelelim, tümüyle felsefenin tarihini zaman zaman yeniden yazma gereği felsefe tarihçiliğinin değer ve önemini sarsamaz *aslında*. Hangi alanda olursa olsun, geçmişe hep yeniden yönelme insan oğlunun kaderidir. Çünkü felsefenin de hep yeniden yorumlanmasından kaçınılamaz. Bilgi ve görgülerinde deneme ve yaşayışındaki sürekli değişimler insanoğlunun kendi geçmişine, geçmişte yapmış olduğu şeylere hep değişik bir gözle bakmasını gerektirir. Felsefenin her ayrı bugünü, felsefedeki yeni yeni buluşlar, yeni yeni yaratıcı felsefe araştırmaları, felsefenin dünyeye ilgili yeni yeni buluşlara yol açar. Her yeni felsefe felsefenin geçmişine ilişkin bilinci de yeniler. Geçmiş görüp bilme (felsefenin paradokslarından ötürü) felsefenin bugününe bağlıdır. Bundan değişik bugünlerin tarihçisi, felsefenin geçmişine ayrı yorumlarla yaklaşır. Felsefedeki atılışlar, felsefe tarihçiliğine Renaissance'lar getirmiştir. Örneğin, idealist felsefe tutumunun bir süre Hume'da örttüğü başarılar, günümüzde Anglo-Amerikan empirist tutumunun yeniden öne çıkmasıyla bir Hume Renaissance'ına, Hume'daki felsefeyi yeniden görüp değerlendirmeye yol açmıştır.

Ne var ki, yorumlardaki değişkenlik, felsefe tarihi bilgilerini bilgi olmaktan çıkarmaz. En pozitif diye tanınanları da dahil, hangi bilgi hep aynı kalır? Bilgiler değişir, ama bundan dolayı bilgi olmaktan çıkmazlar. Bugünkü fizikteki bilgiler yirmi yıl önceki fiziktekilerle aynı mıdır? Bir alandaki bilgi değişmelerine bakıp o alanın çalışma gücüne inancı yitirmek, hele bile bile yanlışla sarılmak saçmadır. Aslında, felsefe tarihinde yaratıcı olduğu ileri sürülen 'yanlış' yorumlar, doğruluklarına belbağlandığı için ortaya konmuştur. Yaratıcı atılışlar ise, payaldıkları yanlışlıklardan ötürü değil, içinde yer aldıkları doğru bilgilerden ötürü yaratıcıdır. Gene de, bazıları çıkıp felsefe tarihinin tümüyle bir yanlışlar tarihi olduğunda ayak diriyebilir. Ama böyle düşünen-

lerin gözönünde bulundurduğu ne tarihçilerin şu-bu nedenden ötürü içine dolandığı sürçmeler, ne de sözümona yaratıcı yanlışlardır. Aslında felsefenin kendisini bir yanlışlar dizisi olarak gördükleri içindir ki, bu dizinin tarihini yazmayı yanlışların tarihini yazmaktan ayırt etmezler. Böyleleri, felsefe tarihçiliğinin değil, daha çok felsefenin çıkmazlığına inanan kimselerdir. Doğruyu görmek istemezlerse, ne desek bunları aydınlatamayız. Kurtulamıyacakları bir yanlış sanıya, felsefeye karşı nedense bir düşmanlığa kapılmışlardır bir kez. Şüphesiz ki, bu, felsefe anlayışlarındaki çarpıklıktan ileri gelir.

Durumu şöylece açıklayabiliriz kendilerine : Aslında felsefenin, çoğu birbiriyle taban tabana çelişik bir izm'ler yığını, karşıt dünya-görüşlerinin bir savaş alanı, bir söz-oyunları cambazhanesi olmadığı apaçık ortada. Varlığın içine sokulduğumuz kavramları çözümleyip eleştirme denemesidir felsefe. Bundan, bilgiler verir felsefe. Böylece felsefe tarihi de, tam bir felsefe tarihi ise, ne bir yanlışlar tarihi ne de bir yanlışmalar geçididir. Felsefe tarihi, felsefeyi kaplayan paradoks, aykırılık gereği felsefeden koparılamayan bir bilme koludur.

Nermi Uygur